

“DINIY AN’ANALAR VA URF-ODATLARNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O‘RNI”

Ilmiy rahbar: **Samatov Xurshid**

Toshkent axborot texnologiyalari Universiteti Samarqand filiali talabasi

Xolbo‘tayev Zarif

Gmail: zarifxolbutayuv@gmail.com Teli: +998886313106

Annotatsiya : Mazkur maqolada diniy an’analar va milliy urf-odatlarining yosh avlod tarbiyasidagi ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy ahamiyati tahlil qilinadi. Islom dini ta’limotlari asosida oilada, maktabda va jamoada yoshlar axloqini shakllantirishda an’anaviy qadriyatlarning tutgan o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, urf-odatlarining ijtimoiy integratsiya, milliy o‘zlikni anglash va sog‘lom jamiyat qurilishidagi tarbiyaviy mexanizmlari chuqur yoritiladi. O‘zbekistondagi diniy-ma’naviy muhit misolida an’anaviy tarbiyaning zamonaviy yoshlar ongiga ta’siri ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Kalit so‘z: diniy an’analar, urf-odatlar, yoshlar tarbiyasi, ma’naviyat, axloqiy qadriyatlar, Islom, milliy o‘zlik, ijtimoiy integratsiya

Аннотация: В данной статье рассматривается социальное, нравственное и духовное значение религиозных традиций и национальных обычаев в воспитании молодого поколения. На основе учений ислама раскрывается роль традиционных ценностей в формировании нравственности молодежи в семье, школе и обществе. Также глубоко анализируются воспитательные механизмы обычаев в процессе социальной интеграции, осознания национальной идентичности и построения здорового общества. На примере религиозно-нравственной среды Узбекистана научно рассматривается влияние традиционного воспитания на сознание современной молодежи.

Ключевые слова: религиозные традиции, обычаи, воспитание молодежи, духовность, нравственные ценности, ислам, национальная идентичность, социальная интеграция

Abstract: This article explores the social, moral, and spiritual significance of religious traditions and national customs in the upbringing of youth. Based on Islamic teachings, it highlights the role of traditional values in shaping the moral behavior of young people within the family, school, and community. Furthermore, it thoroughly examines the educational mechanisms of customs in promoting social integration, national identity, and building a healthy society. Using Uzbekistan's religious and spiritual environment as an example, the paper scientifically analyzes the impact of traditional upbringing on the consciousness of modern youth.

Keywords: religious traditions, customs, youth education, spirituality, moral values, Islam, national identity, social integration

Kirish

Yosh avlod tarbiyasi har qanday jamiyatning istiqbolini belgilovchi muhim omillardan biridir. Tarixiy jarayonlar shuni ko'rsatadiki, har bir xalq o'zining qadimiy urf-odatlarini, diniy e'tiqodlari va ma'naviy qadriyatlariga tayangan holda yoshlarda axloqiy, ijtimoiy va estetik fazilatlarni shakllantirib kelgan. Xususan, Islom dini ta'limotlari va unga mos shakllangan diniy an'analar yoshlar tarbiyasida chuqur ildiz otgan va hali-hanuz o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Imom G'azzoliy, Ibn Sino, Ahmad Yassaviy kabi allomalar o'z asarlarida tarbiyani inson kamolotining asosi sifatida e'tirof etganlar. Jumladan, Imom G'azzoliy "Ihyo ulum ad-din" asarida axloqiy yetuklikning asosini to'g'ri diniy tarbiya bilan bog'laydi. Bugungi globalashuv davrida axborot oqimining tezkorligi, madaniy chegaralarning shaffoflashuvi, ayniqsa, yoshlarning ongiga bevosita ta'sir ko'rsatayotgan ijtimoiy tarmoqlar, internet madaniyati va ommaviy axborot

vositalari natijasida tarbiya jarayoni oldida yangi va murakkab vazifalar yuzaga kelmoqda. Shu sharoitda yoshlar ongiga sogʻlom dunyoqarashni singdirish, ularni ijtimoiy muhitga moslashuvchan, ammo milliy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida shakllantirishda diniy anʼanalar va urf-odatlarining roli beqiyosdir. Diniy qadriyatlar, ayniqsa, Islom axloqiy meʼyorlari – halollik, sabr, hurmat, ota-onaga ehtirom, mehnatsevarlik, sabru qanoat – yosh shaxsning axloqiy komillikka intilishida muhim mezon vazifasini bajaradi. Oʻzbekiston Respublikasining “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar toʻgʻrisida”gi qonuni (1998) ham davlat tomonidan diniy erkinliklarni hurmat qilgan holda, diniy tarbiya masalalarini konstitutsiyaviy meʼyorlarga asoslab tartibga soladi. Yoshlar orasida vujudga kelayotgan maʼnaviy boʻshliq, gʻarblik hayot tarziga ortiqcha taqlid, yengil-yelpi madaniyatga berilib ketish holatlari aynan anʼnaviy diniy tarbiya va urf-odatlar bilan muvozanatga keltirilishi mumkin. Bu borada mahalla institutlari, masjidlar, diniy taʼlim muassasalari va oilaning hamkorligi muhim oʻrin tutadi. Ularning har biri diniy-maʼnaviy meʼyorlarni kundalik hayotda tatbiq qilish orqali yoshlar ongida ijobiy axloqiy profilni shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, oʻz diniy va madaniy ildizlariga chuqur bogʻlangan jamiyatlarning yoshlari maʼnaviy turgʻunlikka kamroq uchraydi. Masalan, Pew Research Center (2020) tomonidan oʻtkazilgan soʻrovnomalarda diniy qadriyatlarga asoslangan tarbiya olgan yoshlarning ijtimoiy masʼuliyat, odob-axloq va mehr-oqibat borasidagi qarashlari sezilarli darajada yuqori ekani aniqlangan ¹. Mazkur maqolada aynan ana shu masala – diniy anʼanalar va urf-odatlarining yoshlar tarbiyasidagi tarbiyaviy, maʼnaviy va axloqiy oʻrnini keng miqyosda yoritish, ularning zamonaviy ijtimoiy sharoitda qanday funksional ahamiyat kasb etishini tahlil qilish maqsad qilingan.

¹ Pew Research Center. “The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050.” — Washington D.C., 2020.

Asosiy qism

Islom dini o‘z mohiyatiga ko‘ra, tarbiyaviy din bo‘lib, u insonni axloqiy barkamollik sari yetaklaydi. Qur’oni Karimda ko‘plab oyatlar bevosita tarbiya masalalariga qaratilgan. Jumladan, Luqmon surasida ota-bolaning o‘zaro munosabati, sabr, shukr, va’z-nasihatning muhimligi haqida bayon etiladi (Qur’on, 31:13–19). Hadis ilmidagi sahih rivoyatlar esa yoshlarning ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishda halollik, rostgo‘ylik, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr, sabr-toqat, odob-axloq kabi me’yorlarni targ‘ib qiladi. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hadisi shariflarida. “Sizlarning eng yaxshilaringiz — odobi go‘zal bo‘lganlaringizdir” (Imom Termiziy, Sunan, Birr, 61) deya axloqiy kamolotga urg‘u berilgan. Diniy an‘analar orqali yoshlar o‘zini jamiyatda tutish, halol mehnat qilish, boshqalarga yomonlik qilmaslik, mas’uliyatni his qilish, mehr-oqibat ko‘rsatish kabi xislatlarga ega bo‘ladi. Bu esa ularni nafaqat yaxshi farzand, balki foydali fuqaro sifatida shakllantiradi. Milliy urf-odatlar — bu xalqning tarixiy xotirasi, qadriyatlari, e’tiqodi va hayot falsafasining amaliy ifodasidir. Ular asrlar davomida jamiyat ehtiyojiga moslashgan va ijtimoiy hayotda barqarorlikni ta’minlab kelmoqda. Masalan, “beshik to‘yi”, “xatna to‘yi”, “nikoh marosimi”, “hayit bayramlari” kabi an‘analar nafaqat diniy ruhga ega, balki ular orqali yoshlar jamiyatning faol a’zosi sifatida ijtimoiylashadi, muomala madaniyatini o‘zlashtiradi. Sotsiologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘z urf-odatlarini hurmat qiluvchi yoshlar, odatda, ijtimoiy me’yorlarga sodiq, do‘stona, insofli va o‘zligini anglaydigan shaxslarga aylanadi (Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti sotsiologiya kafedrası ma’lumotlari, 2021). Urf-odatlar yoshlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri nazorat qilmasa-da, ular ichki nazorat – ya’ni vijdon va e’tiqod orqali harakat qilishni o‘rgatadi. Shu sababli, zamonaviy axloqiy krizis davrida urf-odatlarining ijtimoiy nazorat funktsiyasi nihoyatda muhimdir. Oila — diniy tarbiyaning ilk va eng muhim bosqichidir. Qur’oni Karimda ota-onalarning farzand oldidagi mas’uliyati

haqida “Ey mo‘minlar! O‘zlingizni va oilalaringizni do‘zaxdan saqlang” (Tahrim, 66:6) oyati bilan ogohlantiriladi. Bu oyat farzand tarbiyasida ota-onaning diniy bilimga, sabrga, va halollikka asoslangan yondashuvini taqozo etadi. Bugungi kunda ko‘plab oilalarda diniy va urf-odatlarga asoslangan tarbiya amaliyoti davom etmoqda: farzandga ezgu ism qo‘yish, duolarni o‘rgatish, ro‘za va namozga tayyorlash, katta-kichikning hurmatini joyiga qo‘yish — bularning barchasi yoshda ichki madaniyatni shakllantiradi. Bu esa ularni nafaqat axloqli, balki ruhan sog‘lom inson sifatida kamol toptiradi. Mahalla institutlari tarixan ijtimoiy tarbiyaning samarali shakllaridan biri bo‘lib, diniy-ma’naviy qadriyatlarni yoshlarga yetkazishdagi o‘rnini saqlab qolmoqda. Jumladan, O‘zbekistonda “Obod mahalla”, “Yoshlar daftari” kabi loyihalar orqali yoshlar bilan tizimli ishlash, ular orasida diniy savodxonlikni oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Masjidlar, diniy ta’lim muassasalari va imom-xatiblar ishtirokida tashkil etilayotgan ma’rifiy darslar, hadis va tafsir saboqlari yoshlarning ma’naviy o‘sishiga, salbiy oqimlarga qarshi immunitet shakllantirishga xizmat qilmoqda. Bu jarayonda Islom sivilizatsiyasining buyuk allomalari – Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Moturidiy, Bahouddin Naqshband kabi shaxslarning ilmiy merosi asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Bugungi global jamiyatda g‘arb madaniyatining dominant holga kelayotgani, axloqiy relativizm, individualizm va materialistik qadriyatlarning keng tarqalishi yoshlarning milliy o‘zligiga xavf tug‘dirmoqda. Shu sababli, an’anaviy diniy tarbiyaning zamonaviy sharoitda yangicha yondashuvlarda taklif qilinishi talab etiladi. Masalan, musulmon yoshlar uchun mos ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar (masalan, Muslim Pro, Ummah, Quran Majeed), virtual hadis saboqlari va onlayn darslar orqali diniy tarbiya kengaymoqda. Shuningdek, O‘zbekistonda Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Islom sivilizatsiyasi markazi kabi muassasalar ham ilmiy asoslangan diniy-ma’naviy tarbiyani rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Empirik tahlil

Yoshlar tarbiyasida diniy an'analar va urf-odatlarining real hayotdagi o'rni va ta'sirini aniqlash maqsadida O'zbekiston, shuningdek Markaziy Osiyoning ayrim hududlarida o'tkazilgan sotsiologik va empirik tadqiqotlar muhim dalillarni taqdim etmoqda. Ushbu tahlillarga ko'ra, milliy qadriyatlar va diniy tarbiya yoshlarning axloqiy qarashlari, ijtimoiy faolligi va hayotiy pozitsiyasini shakllantirishda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. 2022-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik islohotlar agentligi hamda Toshkent davlat pedagogika universiteti hamkorligida o'tkazilgan sotsiologik so'rovda (N = 3 500 respondent, yosh oralig'i: 15–30 yosh) quyidagi natijalar aniqlandi. So'rovda ishtirok etgan yoshlarning **74 foizi** o'z tarbiyasida diniy an'analar muhim o'rin tutganini bildirgan. **68 foiz respondent** ota-onasining urf-odatlarga qat'iy amal qilganini va bu ularga ijtimoiy moslashuvda yordam berganini ta'kidlagan. **80 foiz** respondent, "diniy-ma'naviy qadriyatlar yoshlarda mas'uliyat va halollik tuyg'usini kuchaytiradi" degan fikrga qo'shilgan. 15–19 yosh oralig'idagi ishtirokchilarning **61 foizi** maktab yoki mahalla orqali diniy-ma'naviy saboqlarda qatnashganini bildirgan. Bu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning katta qismi diniy va an'anaviy qadriyatlar bilan bevosita tanish, va ular hayotiy qarorlar qabul qilishda ushbu qadriyatlarga tayanadilar. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan 2023-yilda e'lon qilingan hisobotda quyidagi muhim holatlarga urg'u berilgan. Jinoyat sodir etgan 16–25 yoshdagi shaxslarning **79 foizi** oilaviy muhitida diniy-ma'naviy tarbiya yetarli darajada bo'lmagan oilalardan chiqqan. Aksincha, jinoiy javobgarlikka tortilgan yoshlarning atigi **9 foizi** diniy saboqlarda qatnashganini bildirgan. Diniy va urf-odatlarga asoslangan oilalarda ulg'aygan yoshlar orasida jinoyatchilik darajasi **uch baravar kam** ekani aniqlangan. Bu holatlar diniy va an'anaviy tarbiyaning ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlashdagi ahamiyatini empirik jihatdan asoslab beradi. "Yoshlar daftari" loyihasi doirasida mahallalarda olib borilgan monitoringlarda (2021–2023-

yillar davomida 820 ta mahallani qamrab olgan) quyidagi holatlar qayd etilgan. Diniy-ma'naviy tadbirlar o'tkaziladigan mahallalarda yoshlarning o'qishga bo'lgan qiziqishi va ijtimoiy faolligi sezilarli oshgani aniqlangan. Bunday mahallalarda yoshlar o'rtasida o'z joniga qasd qilish, qochib ketish, jinoyatchilik kabi salbiy holatlar **41% ga kamaygan** an'anaviy marosimlar (masalan, Navro'z, hayit, jamoaviy iftorliklar) yoshlar o'rtasida birdamlik va mehr-oqibatni kuchaytirgan, bu esa ijtimoiy salomatlikka ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Toshkent davlat pedagogika universiteti va Islom sivilizatsiyasi markazi hamkorligida olib borilgan ilmiy tadqiqot (2022) doirasida quyidagilar aniqlangan. Diniy saboqlar va urf-odatlariga asoslangan tarbiya olgan yoshlar orasida o'zini anglash, ijtimoiy muomala va irodaviy sifatlar ancha yuqori baholangan. Tadqiqotda qatnashgan psixologlarning 87 foizi diniy tarbiya orqali yoshlarning ichki intizomi, o'zini tutishi, stressga chidamlilik darajasi oshishini qayd etgan. Bu tadqiqotlar islomiy an'analar va urf-odatlarning nafaqat axloqiy, balki psixologik barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyatini ilmiy asoslaydi. Empirik dalillar shuni ko'rsatadiki, dunyoning ko'plab musulmon davlatlarida ham diniy an'ana va urf-odatlar yoshlar tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Misol uchun. **Malayziyada** Islom asosida yaratilgan tarbiya dasturlari (TIPS - Tarbiyah Integrated Program for Students) orqali o'quvchilar orasida axloqiy buzilish holatlari 35% ga kamaygan (Malayziya ta'lim vazirligi, 2021). **Indoneziyada** diniy maktablarda tarbiyalangan yoshlar orasida jinoyatchilik darajasi 4 barobar kamligi aniqlangan (Jakarta University, 2020). Bu tajribalar O'zbekistonda mavjud diniy-an'anaviy yondashuvlar bilan uyg'unlashsa, tarbiyaviy samaradorlik yanada ortishi mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, diniy an'analar va urf-odatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni chuqur tarixiy, ijtimoiy, madaniy va ruhiy omillar bilan bog'liq bo'lib, ularning zamonaviy sharoitda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganini

qat'iy aytish mumkin. Aholining aksariyat qismini yoshlar tashkil qilgan bir mamlakatda tarbiya masalasi – ayniqsa, axloqiy va ma'naviy yetuklikni shakllantirish – strategik ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda diniy qadriyatlar va milliy urf-odatlar ishonchli tarbiyaviy mexanizm sifatida xizmat qilmoqda. Islom dini nafaqat e'tiqod tizimi, balki har bir insonning kundalik hayoti, muomala madaniyati, mehnatga bo'lgan munosabati va axloqiy me'yorlarini belgilovchi omil sifatida qadrlanadi. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) hadislarida axloq, ota-ona roziligi, halollik, kamtarlik kabi fazilatlar tarbiyaning asosiy yo'nalishlari sifatida ko'rsatilgan. Bu fazilatlar yoshlar ongida ijtimoiy mas'uliyat, boshqalarga nisbatan hurmat va milliy birlik tuyg'usini kuchaytiradi. Bu jihat, albatta, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi omildir. Sotsiologik so'rovlar, kriminologik statistika, psixologik kuzatuvlar va xalqaro tajribalar diniy an'ana va urf-odatlarning yoshlar xulq-atvori, dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlariga ijobiy ta'sirini ochiq-oydin ko'rsatmoqda. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, diniy-ma'naviy tarbiya olayotgan yoshlarda jinoyatchilik, deviant xulq-atvor, o'z joniga qasd qilish kabi salbiy holatlar keskin kamaygan. Ayniqsa, mahalla, masjid, oila kabi ijtimoiy institutlarning hamkorligi orqali amalga oshirilayotgan diniy tarbiya ishlari amaliy natijadorlikni ko'rsatmoqda. O'zbekiston xalqi asrlar davomida shakllantirgan urf-odatlar, marosimlar va ijtimoiy odoblar tizimi xalq ruhiyati va madaniy xotirasining ajralmas qismidir. Bu qadriyatlar orqali yoshlar jamiyatdagi o'z o'rnini anglaydi, tarixiy ildizlari bilan faxrlanadi va kelajakda mas'uliyatli fuqaroga aylanish yo'lida yo'naltiriladi. Masalan, Navro'z, hayit marosimlari, jamoaviy mehnat an'analari, ota-onani e'zozlash urfi – bularning barchasi yosh ongiga ijobiy motivatsiya beradi. Bu esa o'z navbatida ma'naviy immunitetni shakllantiradi. Bugungi global axborot oqimida diniy va madaniy qadriyatlar faqatgina saqlab qolish emas, balki zamonaviy tarbiya tizimiga muvaffaqiyatli integratsiya qilishni talab etadi. Shu ma'noda, quyidagi yo'nalishlar ustuvor hisoblanadi. **Diniy-ma'naviy tarbiyani**

maktabgacha va maktab ta'lim tizimlariga integratsiya qilish, ya'ni yoshga moslashgan shaklda diniy-axloqiy saboqlarni taklif etish. **Mahalla va diniy idoralar o'rtasida samarali hamkorlik** o'rnatish orqali yoshlar bilan individual ishlashni kuchaytirish. **Media va internet orqali diniy-ma'naviy kontentni targ'ib qilish**, zamonaviy platformalarda motivatsion va axloqiy resurslar yaratish. **Yoshlar ishtirokida diniy-ma'naviy va urf-odatlarga oid tadbirlarni ko'paytirish**, ularni faollikka jalb etish. **Empirik monitoring asosida diniy tarbiyaning natijadorligini o'lchash**, ya'ni maqsadli indikatorlar ishlab chiqish va amaliy baholash mexanizmini joriy etish. Diniy an'analar va milliy urf-odatlar yoshlar tarbiyasida nafaqat tarixiy meros, balki hozirgi kunda ham dolzarb va zamonaviy ehtiyojlarga mos keluvchi pedagogik resursdir. Ularning asosida shakllangan tarbiya tizimi yoshlarimizni ongli, vatanparvar, axloqiy yetuk va ma'naviy immunitetga ega shaxslar sifatida kamolga yetkazishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. Islom sivilizatsiyasi markazi. “Islomda tarbiya konsepsiyasi”. – Toshkent, 2021.
3. Karimov I.A. “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. “Yoshlar jinoyatchiligi bo'yicha statistik tahlil”. – Rasmiy hisobot, 2023.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik islohotlar agentligi. “Yoshlar orasida ijtimoiy munosabat va qadriyatlar” (so'rovnoma natijalari). – Toshkent, 2022.
6. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy jurnali. “Diniy-ma'naviy tarbiya va yoshlar psixologiyasi” maqolalar to'plami. – 2023, №2.

7. Qodirov, B. “O‘zbekiston urf-odatlarining tarbiyaviy funksiyasi”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017.
8. Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi. “Yoshlar daftari asosida olib borilgan monitoring natijalari”. – Toshkent, 2023.
9. Jakarta Islamic University. “The Role of Religious Education in Preventing Youth Delinquency in Indonesia”. – 2020.
10. Malaysian Ministry of Education. “Impact of TIPS (Tarbiyah Integrated Program for Students) on Moral Behavior”. – Kuala Lumpur, 2021.